

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Пасіка С. П.,

*здобувач науково-дослідного відділу
проблем військового та міжнародного гуманітарного права
науково-дослідного центру
Військового інституту Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

У статті розглядається актуальність питання регулювання соціального забезпечення військовослужбовців в Україні. Запропоновано шляхи вдосконалення системи соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України, з метою реалізації державних гарантій соціального забезпечення військовослужбовців є доцільним вжиття наступних заходів, реалізація яких могла б значно підняти рівень соціальної захищеності військовослужбовців і забезпечити значну матеріальну підтримку цій категорії громадян, що повинно виразитися в наданні певних компенсацій.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, військовослужбовці.

В статье рассматривается актуальность вопроса регуляции социального обеспечения военнослужащих в Украине. Предложены пути совершенствования системы социального обеспечения военнослужащих Вооруженных Сил Украины, с целью реализации государственных гарантий социального обеспечения военнослужащих является целесообразным употребление следующих мероприятий, реализация которых могла бы значительно поднять уровень социальной защищенности военнослужащих и обеспечить значительную материальную поддержку этой категории граждан, что должно выразиться в подаче отдельных компенсаций.

Ключевые слова: социальная защита, социальное обеспечение, военнослужащие.

Actuality adjustment of servicemen public welfare in Ukraine is considered in the article. The ways of perfection of the servicemen of public welfare of system in the Armed Forces of Ukraine are offered. The purpose of state guarantees realization of servicemen public welfare is the expedient use of following measures realization the implementation, of which would considerably increase the level of servicemen social protection and provide considerable financial support to this category of citizens, that must be reflected in the grant of certain reimbursement.

Keywords: social defence, public welfare, servicemen.

Поглиблення економічної реформи, насамперед рівноправне існування різних форм власності, свобода підприємництва, вільний вибір виду зайнятості, лібералізація цін, регулювання оплати праці через тарифні угоди створюють принципово нову соціально-економічну ситуацію і зумовлюють необхідність вироблення адекватного механізму соціального забезпечення військовослужбовців.

Значний внесок у розвиток теорії права соціального забезпечення зробили визначні вчені-правознавці: М.І. Козюбра, В.С. Андреев, В.А. Ачаркан, О.Д. Зайкін, М.Л. Захаров, Р.І. Иванова, О.Є. Козлов, П.Д. Пилипенко, В.А. Тарасова, Я.М. Фогель, але соціальне забезпечення військовослужбовців, залишається на низькому рівні.

Надати пропозиції, реалізація на практиці яких могла б значно підняти рівень соціальної забезпеченості військовослужбовців і надати значну матеріальну підтримку цій категорії громадян.

З розвитком державності розвивалася й армія, а також механізм соціального забезпечення військовослужбовців.

Так піднесенню Риму, розширенню його володінь сприяла міцна і дисциплінована армія [2].

Будь-яка держава дбає про своїх військовослужбовців не лише під час перебування їх на службі, а й після залишення її за станом здоров'я чи віком. Корені цієї турботи сягають сивої давнини. Військова служба належить до особливого виду державної служби, що виявляється у таких рисах:

1) наявність постійної небезпеки для життя,

оскільки військові беруть участь у бойових діях;

2) діяльність військових, уклад їхнього життя і побуту детально регламентовані;

3) на військових покладається підвищена юридична відповідальність за несення військової служби;

4) військові обмежені у політичних, економічних та інших правах. Компенсацією за це був гідний рівень задоволення матеріальних і духовних інтересів під час служби та відповідне соціальне забезпечення після її залишення.

У минулі століття соціальне забезпечення військових та їх сімей мало переважно натуральну форму і виражалося в наданні земельних наділів, притулку в старості, тощо. Потім поступово на перше місце виходить грошова винагорода – так звані пенсії. При цьому зберігаються і багато натуральних видів постачання.

Петро I, розпочавши реформи у військовій сфері, не міг не дійти висновку щодо крайньої недосконалості подібної системи економії державних ресурсів за рахунок захисників Вітчизни. Саме за його правління і виникає практика призначення грошових пенсій та допомог [3].

У XVIII столітті спостерігалася поєднання різних форм грошового і натурального забезпечення звільнених зі служби військовослужбовців та їхніх сімей.

Система соціального забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей в основному складалася у XVIII ст. і не поступалася за своєю ефектив-

ністю та дієвістю аналогічним системам провідних європейських держав. Сформована правова база, підкріплена економічно і фінансово, гарантувала гідне життя і шанобливе ставлення суспільства до цієї категорії громадян. У цей період склалася гнучка система грошового і пенсійного забезпечення військовослужбовців.

Зростання зовнішньополітичної та воєнної активності Росії у XVIII ст. спричинило значне збільшення втрат російської армії, зросла потреба підтримки відставних військових та інвалідів війни, а також членів їх родин.

У XIX столітті основною формою соціального забезпечення військовослужбовців стала пенсія. На підставі Загального пенсійного статуту право на отримання державної пенсії надавалося передусім офіцерам і чиновникам військового відомства за єдиними для всіх державних службовців нормативами. Відповідні пенсії отримували офіцери і чиновники, які прослужили від 10 до 20 років, від 20 до 30 років і від 30 до 35 років.

За часів існування СРСР матеріальному забезпеченню військовослужбовців та побудові армії, приділяли велику увагу. Видавалися правові акти, які регулювали матеріальне становище військовослужбовців на той період. Однак розпад Радянського Союзу спричинив перегляд діючої системи соціального забезпечення військовослужбовців, і на жаль у бік її послаблення.

Сьогодні, коли в Україні реформується не тільки державний і суспільний устрій, й Збройні Сили, проблема соціального забезпечення військовослужбовців стає особливо актуальною.

Нині ми змушені констатувати, що починаючи з 1991 року, стан і рівень соціальної забезпеченості військовослужбовців Збройних Сил України став різко знижуватися і в середині 90-х років досяг критичної межі. Більшість сімей військовослужбовців вже не могли зарахувати себе до прошарку середнього класу. Сьогодні суспільство немов би «компенсує» те, що інститут військової служби так довго посідав в історії особливе, почесне місце.

Інститут військової служби зазнав за останні 20 років істотних змін. Реформування і пов'язане з цим скорочення Збройних Сил спричинили перегляд положень про статус військовослужбовців, правових основ проходження служби, комплектування силових структур.

На мою думку соціальне забезпечення військовослужбовців слід розглядати як економічну і правову категорію. Воно є засобом перерозподілу доходів і подолання соціальної нерівності, зокрема, за допомогою соціального забезпечення, коли частина національного доходу спрямована на потреби вразливих груп населення. Такий перерозподіл можливий тільки через правове регулювання. Норми права закріплюють організаційно-правові форми здійснення соціального забезпечення, джерела фінансування, коло осіб, які потребують соціального забезпечення, а

також умови і порядок його надання. У цьому ракурсі соціальне забезпечення розглядається як правова категорія. Важливу роль відіграє державний апарат, який адміністративно-правовими методами регулює перерозподіл матеріальних благ в залежності від інтересів та можливостей держави.

Сьогодні соціальне забезпечення військовослужбовців є складовою національної системи соціального забезпечення населення. І тому розвиток соціального забезпечення військовослужбовців пропорційно залежить від розвитку соціального забезпечення населення. Вважаю, що система соціального забезпечення населення повинна будуватися таким чином, щоб не породжувати зрівнялівки і утриманських настроїв при розподілі та споживанні життєвих благ, не ослаблювати дієвості мотивів і стимулів до праці, а створювати умови для їх найповнішого виявлення.

В основу реорганізації діючої системи соціального забезпечення необхідно покласти такі головні принципи:

1. Соціальне забезпечення поширюється тільки на громадян, які працюють за наймом, членів їх сімей та непрацездатних осіб.

2. Диференційований підхід до різних соціально-демографічних груп населення залежно від ступеня їх економічної самостійності, працездатності, можливостей підвищення рівня матеріального добробуту.

3. Перерозподіл економічної відповідальності за реалізацію соціальних гарантій між державою, підприємствами і громадянами.

4. Визначення рівня соціальних гарантій на підставі соціальних нормативів.

5. Відповідність форм соціального забезпечення населення ступеню розвитку ринкових відносин в економіці

В Україні поняття «соціальний захист» почали широко вживати лише на етапі переходу до ринку і як його атрибут, хоча в тій чи іншій формі соціальний захист завжди існував в українському суспільстві. Багато людей ще й нині не сприймають термін «соціальний захист» щодо населення загалом, вважаючи, що він стосується лише найнужденніших, або, як часто говорять сьогодні, незахищених верств населення. Все більше поняття соціальний захист передбачає сукупність методів, заходів, які на даному етапі спрямовані на створення безпечного соціального середовища людини.

Соціальний захист військовослужбовців визначається як система норм різних галузей права, які гарантують реалізацію військовослужбовцями своїх конституційних прав та свобод, матеріальне та інше забезпечення у розмірах, що стимулюють зацікавленість громадян у військовій службі і створюють умови для якісної реалізації службових прав та виконання службових обов'язків, державне та інші види особистого страхування.

Термін «соціальне забезпечення» застосовуєть-

ся й у Концепції соціального забезпечення населення України, схваленій Постановою Верховної Ради України від 21 грудня 1993 року. Хоча в Конституції України [1] (ст. ст. 17, 46), вживається й інший термін — «соціальний захист». Але це, на мою думку, не знижує значення терміна «соціальне забезпечення». Вважається, що обидва терміни — слова-синоніми.

З часом поняття «соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» було закріплене у ст. 17 Конституції України, яка була прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року, де зазначено: «Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей» [1]. Згодом, 24 березня 1999 року був затверджений Законом України № 548-XIV Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, у статті 19 якого зазначено: «Держава гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей соціальний і правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів» [4].

Військовослужбовці є спеціальними суб'єктами права соціального забезпечення, оскільки отримання ними соціального забезпечення залежить від наявності їх спеціального правового статусу. Виникнення їх спеціального статусу пов'язане з наявністю певних юридичних фактів: проходження військової служби в Збройних Силах України або одному із військових формувань, яке створене відповідно до чинного законодавства України для здійснення оборони держави. [5]

На мою думку, поняття «правовий статус військовослужбовців» можна виділити як сукупність різних прав, обов'язків і відповідальності, закріплених нормами всіх галузей права.

В умовах нестабільної політичної та економічної ситуації в державі, широкомасштабного реформування Збройних Сил України спостерігається незадоволення військовослужбовців своїм становищем, психологічна напруженість у військових колективах, знижується престиж військової служби, звільняються молоді перспективні кадри. У зв'язку з цим постає питання про підвищення життєвого рівня населення, в тому числі військовослужбовців, про створення дійсно дієвої системи соціального і правового їх забезпечення, яка б могла враховувати та розв'язувати всі проблеми, які існують сьогодні.

Законодавець, незважаючи на наявність великої кількості норм, закріплених на рівні законів України, норм, ратифікованих Верховною Радою України, міжнародних договорів, обмежує права військовослужбовців і таким чином, призводить до зниження рівня забезпеченості прав і свобод військовослужбовців, які є, в першу чергу громадянами України, на яких покладено конституційний обов'язок по захисту Вітчизни. У свою чергу, органи державної влади, які повинні відповідним чином реагувати на ці порушення, не завжди це роблять. Це призводить до того, що військовослужбовці повинні окрім ви-

конання покладених на них обов'язків, захищати в судовому порядку свої порушені права. Відповідно, ми бачимо практичний результат. Статус військовослужбовців Збройних Сил України в суспільстві падає, що призводить до низького рівня виконання військовослужбовцями поставлених завдань. Серед молоді, військова служба, особливо в Збройних Силах, не користується авторитетом, що унеможливорює здійснення тих завдань, які передбачені програмами розвитку та реформування Збройних Сил України в повному обсязі.

Законодавча техніка знаходиться на низькому рівні, на відміну від наших сусідів, зокрема, Російської Федерації та Євросоюзу. Сьогодні, законодавцю необхідно приймати кардинальні рішення для підвищення рівня соціального і правового забезпечення військовослужбовців, врегулювати належним чином суперечливі питання, підняти таким чином статус та авторитет військовослужбовців в Україні та на міжнародному рівні.

Соціальне забезпечення військовослужбовців — система суспільно-економічних заходів, спрямованих державою на матеріальне забезпечення громадян, що проходять військову службу, для забезпечення їх нормальної життєдіяльності. Тобто задоволення звичайних потреб військовослужбовців, враховуючи складну специфіку проходження військової служби, що може виражатися у формі різних послуг, у тому числі й натурального забезпечення [6].

Загалом право соціального забезпечення має на меті захист хворих, вагітних, інвалідів, багатодітних сімей, безробітних та інше, а метою соціального забезпечення військовослужбовців законодавець визначає компенсацію тих обмежень, на які вони йдуть заради виконання військового обов'язку, та надання гарантій їх нормальної життєдіяльності.

При відстоюванні своїх соціальних прав військовослужбовці стикаються з ситуаціями, коли суди приймають рішення не на користь громадянина в частині його соціального забезпечення як військовослужбовця, а на користь держави. Часті звернення громадян до суду мають бути сигналом для законодавчої та виконавчої влади про незадовільне соціальне забезпечення.

Аналізуючи питання соціального захисту військовослужбовців я дійшов висновку, що у 1991 році з прийняттям Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», була здійснена заміна поняття «соціального забезпечення» на «соціальний захист», оскільки до 1991 року в законодавстві вживалося поняття «соціальне забезпечення».

В законодавстві України існує досить багато проблем щодо соціального та правового забезпечення військовослужбовців, неузгодженостей, суперечностей.

Аналіз останніх змін до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [7] свідчить про відсутність сис-

темного підходу до вирішення цілої низки питань соціального захисту цієї категорії громадян.

На мою думку, Закон України «Про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей» повинен мати іншу назву, а саме – «Про соціальні гарантії і компенсації військовослужбовців та членів їх сімей», і забезпечувати виконання цих гарантії через посилення відповідальності посадових осіб за їх порушення, нормами кримінального, адміністративного та цивільного законодавства.

Враховуючи, що військовослужбовець після звільнення з військової служби отримує правовий статус звичайного громадянина України він повинен мати гарантії свого соціального (матеріального) забезпечення, забезпечити дотримання виконання яких зобов'язана держава.

Отже, існуюча система соціального захисту потребує докорінної реорганізації. Необхідно створити чітку систему гарантії соціального (матеріального) забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей, забезпечити їх дотримання та виконання з боку держави, стимулювати тим самим громадян до військової служби.

Щодо пропозицій по вдосконаленню системи соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України, то з метою реалізації державних гарантії соціального забезпечення військовослужбовців є доцільним вжиття наступних заходів:

1. На законодавчому рівні визначити питання правового захисту військовослужбовців як невід'ємну частину (складову) соціального забезпечення. Правовий захист військовослужбовців – це складова гарантії соціального забезпечення цієї категорії громадян;

2. Доповнити ст. 7 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції в Україні» ч. 3 такого змісту: «Обмеження, щодо зайняття підприємницькою діяльністю, зазначене у пункті 1 частини 1 цієї статті не поширюються на посадових осіб Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, які здійснюють підприємницьку діяльність в позаслужбовий час»;

3. Доповнити статтю 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» частиною 6 такого змісту: «Військовослужбовцям (крім військовослужбовців строкової військової служби) дозволяється займатися підприємницькою діяльністю в позаслужбовий час»;

4. Визначити конкретні обов'язки вищих органів державної влади та посадових осіб з реалізації права військовослужбовців на соціальне і правове забезпечення;

5. При розробленні та прийнятті Державного бюджету України на наступні роки враховувати повну

потребу грошових коштів на фінансове, продовольче, речове та інших видів забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України;

6. Створити інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців.

7. Закріпити імперативну норму стосовно виділення військовослужбовцям земельної ділянки для будівництва житлових будинків та встановити юридичну відповідальність посадових осіб за відмову у наданні земельної ділянки.

5. Підвищити рівень організації та контролю у сфері соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України;

6. Чітко визначити правовий механізм будівництва та придбання житла для військовослужбовців;

7. Внести зміни до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, щодо порядку звільнення від виконання службових обов'язків військовослужбовців у разі хвороби дітей чи інших близьких родичів, що потребують стороннього догляду.

8. Збільшити чисельність юрисконсультів у Збройних Силах України та Міністерстві оборони України з метою якісного надання правового захисту військовослужбовцям, як невід'ємної складової гарантії соціального забезпечення. Додатково створити посаду юрисконсульта з соціально-правової роботи у кожній військовій частині (починаючи з бригади).

9. Створити систему дистанційного надання юридичних консультацій юристами Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України з використанням автоматизованої системи управління «Дніпро».

10. Викласти абзац 11 статті 100 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України в такій редакції: «Надавати правову допомогу службовим особам, військовослужбовцям, членам їх сімей та працівникам».

11. Доповнити ч. 8 ст. 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» п. 2 такого змісту: «Військовослужбовці мають право на оплачувану відпустку у зв'язку з доглядом за хворою дитиною на строк, протягом якого дитина потребує догляду».

Реалізація на практиці розроблених пропозицій могла б значно підняти рівень соціальної забезпеченості військовослужбовців і надати значну матеріальну підтримку цій категорії громадян, що повинно виразитися в наданні певних компенсацій. Це зміцнить їх морально-психологічний стан, підвищить ефективність виконання Збройними Силами функцій, визначених Конституцією та Законами України, зніме соціальну напруженість серед військовослужбовців та членів їх сімей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

2. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: [Навчальний посібник] / Тищик Б.Й. — Львів: Світ, 2001. — 384 с.
3. Каверзнев А. Н. Короткий історичний огляд урядових заходів у Росії по забезпеченню відставних службовців і їх сімейств / Каверзнев А. Н. — Спб., 1909.
4. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, затверджений Законом України від 24.03.99 № 548-XIV, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 22-23, ст.194.
5. Пилипенко П.Д. Право соціального забезпечення: підручник для студентів вищих навч. закладів / П.Д. Пилипенко, В.Я. Буряк, С.Д. Синчук та ін./ За ред. П.Д. Пилипенка. — 2-ге вид., перер. і доп. — К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2008 — 504 с.
6. Тацій В. Я. Історія держави і права України: Підручник. — У 2-х т. / В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин, В. Д. Гончаренко. — Т. 1. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 656 с.
7. Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" від 20 грудня 1991 року № 2011-XII, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15, ст.190.